

De stille strijd om Jeruzalem

Pieter Dronkers

DE STILLE STRIJD OM JERUZALEM

Over verzet en verbondenheid

Boom – Amsterdam

Dit boek is tot stand gekomen dankzij de Beurzenregeling
Wetenschappelijke Boeken van het Lira Fonds.

lira fonds

Boekverzorging Brigitte Slangen

Illustratie omslag Ghadeer Najjar – Hana Sham Studio

Illustraties binnenwerk en kaarten Emanuela Schirone

Illustratie dabke-dansers Ghadeer Dajani

Foto auteur Abdallah Elayan

Foto kom 'Beyond first impressions' Lars Beekman

© 2026 Pieter Dronkers | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024421930

NUR 320

www.boom.nl

INHOUD

Zeven heuvels	7
Monsters in de Oude Stad	13
Stervende zwaan	41
Grond onder je voeten	73
Verbroken vasten	101
Doodse stilte	137
Aardbeien op het balkon	175
Toeslagen	209
Terug uit Jeruzalem	241
Dankwoord	249
Noten	251

ZEVEN HEUVELS

‘Het ziekenhuis heeft een schuilkelder. Direct bij de receptie naar beneden.’

| 7

‘Ik rij nu het terrein op en ga naar binnen.’

...

‘Ben je veilig? Dat waren een paar flinke klappen.’

‘Ja. Was op tijd bij de receptie. Kom jij nu deze kant op?’

...

‘Nog even langs de spiegel. Ben er over vijf minuten.’

Het appverkeer tussen mij en Abdallah in de vroege ochtend van 4 maart 2026. Voor dit boek zou hij een portretfoto van me maken. Vanwege het weidse uitzicht hadden we afgesproken op de Scopusberg: een van de zeven heuvels in en om de Oude Stad van Jeruzalem. We zouden elkaar treffen bij het Palestijnse ziekenhuis dat op de flank van die heuvel ligt; ik logeerde daar om de hoek. Abdallah wilde per se om zes uur afspreken, bij zonsopkomst: ‘het gouden uur voor fotografen.’ Bovendien was het ramadan. Hij was toch al meer dan een uur wakker om te eten en te bidden voor het vasten begon. Ik was blij dat ik om kwart voor zes nog snel even twee bakken instantkoffie achterover kon slaan voor ik op de foto moest.

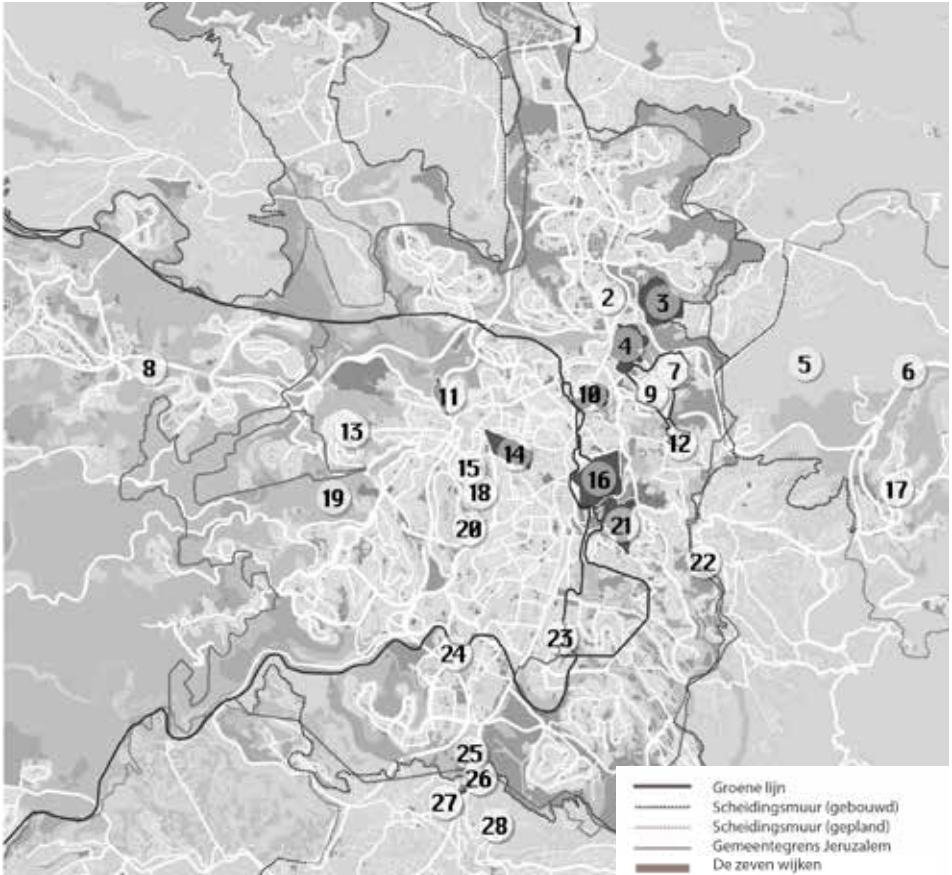
Die vierde maart was ook dag vijf van de Israëliisch-Amerikaanse aanval op Iran en de Iraanse beschietingen van Israël en de buurlanden. Net toen Abdallah iets voor zessen bij het ziekenhuis aan kwam rijden, gingen de si-

renes; Iran had weer raketten gelanceerd. De doelwitten lagen waarschijnlijk ergens voorbij Jeruzalem, maar een deel werd boven de stad uit de lucht geschoten. De explosies van de onderscheppingen waren op de gang van mijn logeeradres goed voelbaar. De neergekomen raketresten veroorzaakten die ochtend alleen materiële schade. Een halfuur later maakte Abdallah alsnog de auteursfoto die nu op het omslag staat.

Veel boeken over Israël en Palestina beginnen met dezelfde disclaimer: dat het manuscript al zo'n beetje af was toen de volgende grote gebeurtenis in de regio zich alweer aandiende. Een aanslag, een politiek keerpunt, een oorlog. Iets waarvan de precieze impact nog moest blijken toen het boek naar de drukker ging; iets wat de tekst mogelijk in een ander licht zou stellen, of waardoor een deel van de inhoud wellicht alweer achterhaald was.

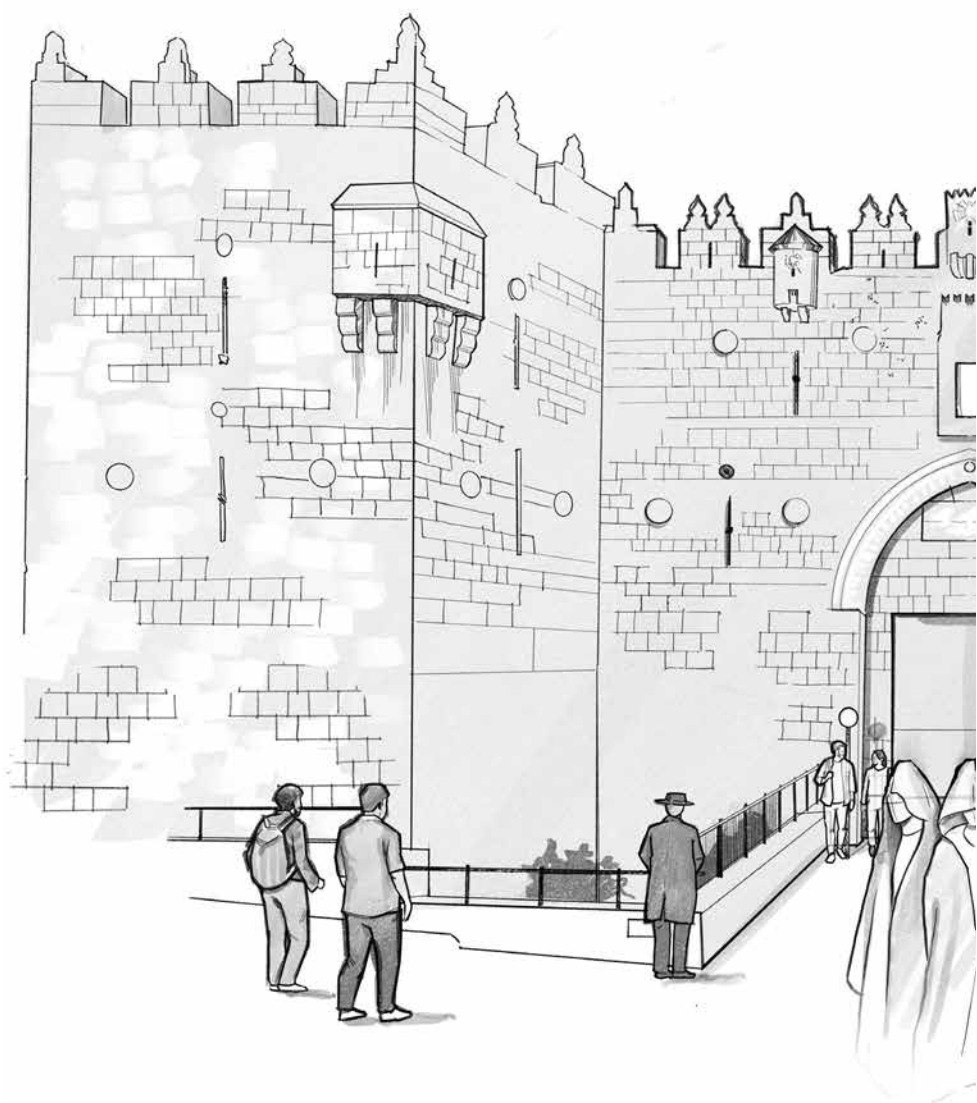
Ook dit boek ontkomt niet aan zo'n voorbehoud. Toen de sirenes op 28 februari 2026 het begin van de Israëlisch-Amerikaanse aanval aankondigden, was ik in Jeruzalem om daar het laatste hoofdstuk af te ronden. De oorlog die daarna volgde blijft daarom goeddeels buiten beeld. Ik schreef dit boek tegen de achtergrond van de terreuraanval en gijzelnemingen door Hamas op 7 oktober 2023 en Israëls genocidale geweld in de Gazastrook. Ondanks een staakt-het-vuren was ook dat geweld nog gaande toen ik de definitieve tekst inleverde.

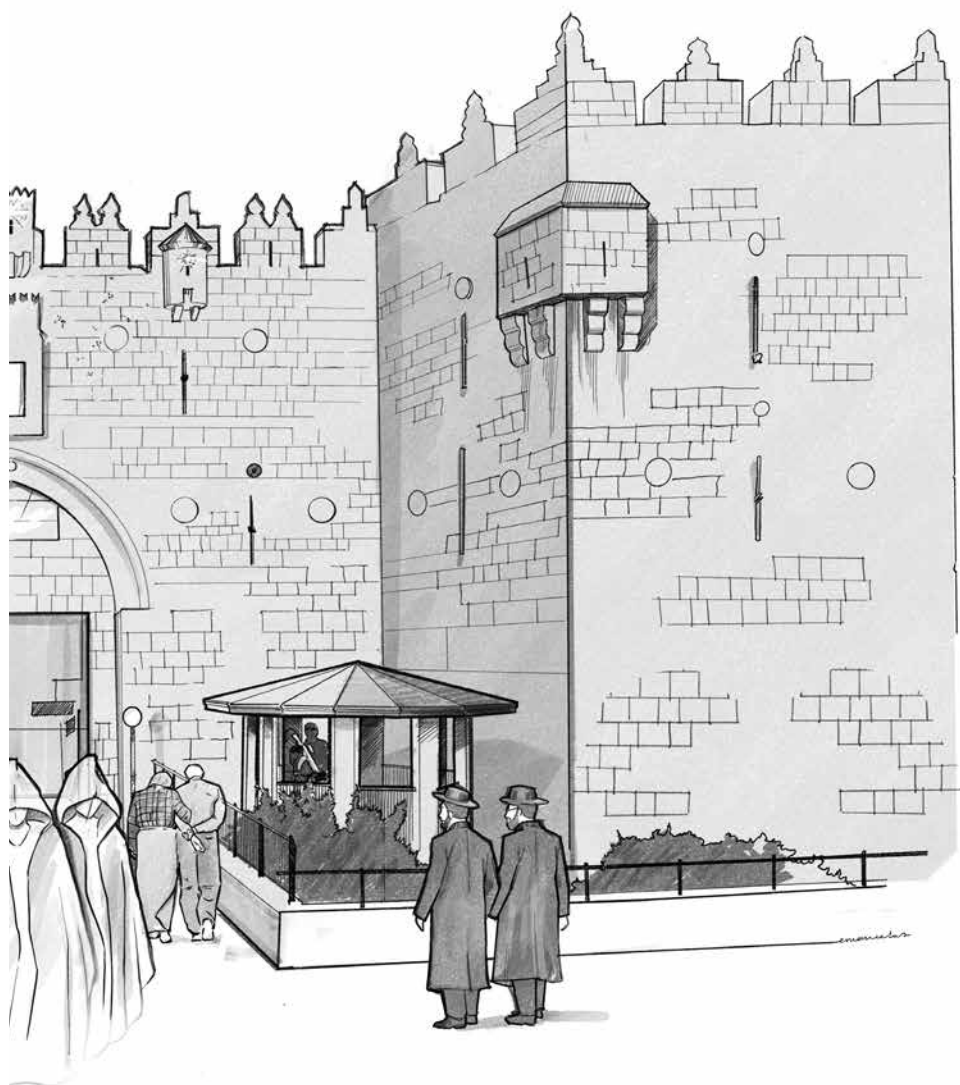
Het alternatief voor deze disclaimer was geweest: wachten met publiceren tot het beeld vollediger en preciezer is. Maar dat betekent ook: stil blijven. Terwijl dit boek gaat over mensen en hun strijd voor vrijheid en zelfbeschikking, een strijd tegen het wegvagen en het vergeten; in Jeruzalem een stille strijd die te midden van al het andere geweld al snel buiten beeld verdwijnt. Vandaar dat dit boek nu toch voor je ligt.

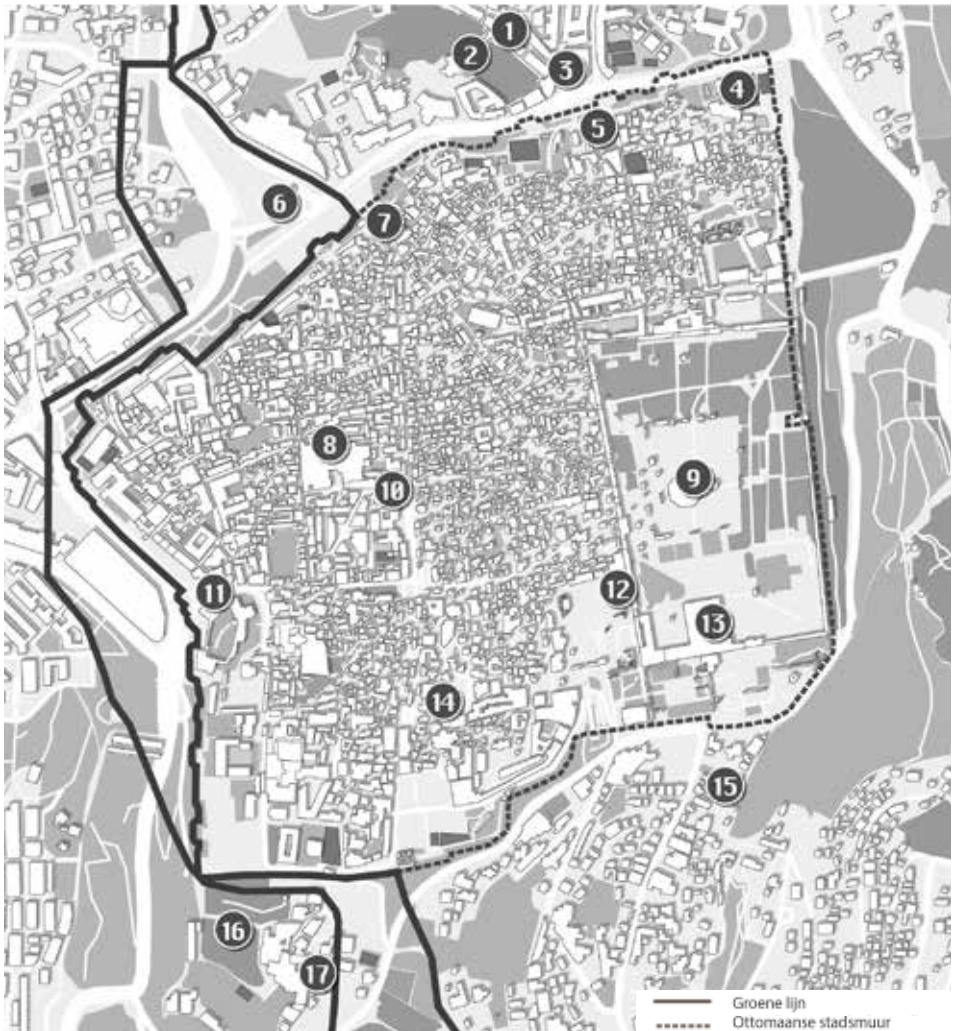

Jeruzalem

- 1 Checkpoint Qalandia (richting Ramallah)
- 2 Shu'fat
- 3 **Shu'fat Refugee Camp (SRC)**
- 4 **French Hill (nederzetting)**
- 5 E1 (geplande nederzettingen)
- 6 Richting Jericho en de Dode Zee
- 7 Issawiya
- 8 Richting Jaffa en Tel Aviv
- 9 Hebrew University of Jerusalem
- 10 **Sheikh Jarrah**
- 11 **Lifta**
- 12 Augusta Victoria Ziekenhuis
- 13 Har Nof (voorheen Deir Yassin)
- 14 **Nachlaot**
- 15 Hooggerechtshof
- 16 **Oude Stad**
- 17 Ma'ale Adoemim (nederzetting)
- 18 Israëlsch parlement
- 19 Yad Vashem
- 20 Israel Museum
- 21 **Silwan**
- 22 Palestijns parlement in aanbouw (gestopt)
- 23 Amerikaanse ambassade
- 24 Beit Safafa
- 25 Checkpoint 300
- 26 Banksy's Walled Off Hotel
- 27 Graf van aartsmoeder Rachel
- 28 Bethlehem

De Oude Stad

1	Salah ad-Din-sstraat	10	Lutherse Verlosserkerk
2	Az-Zahra-begraafplaats	11	Bab al-Khalil / Sha'ar Yafo / Jaffapoort
3	Jordaans postkantoor	12	Westelijke Muur
4	Burj al-Luqluq (zie: <i>Toeslagen</i>)	13	Al-Aqsamoskee
5	Bab az-Zahra / Sha'ar HaPrakhim / Herodespoort	14	Hurva Synagoge
6	Palestijns busstation	15	City of David National Park
7	Bab al-Amud / Sha'ar Shkhem / Damascuspoort	16	Graf Shireen Abu Akleh (zie: <i>Terug uit Jeruzalem</i>)
8	Heilig Grafkerk	17	Berg Zion
9	Rotskoepel		

MONSTERS IN DE OUDE STAD

| 13

Wie ze wil spotten moet wachten tot de schemering. Dan verlaten ze hun schuilplaatsen en verspreiden ze zich behoedzaam door de steeds stillere straten. Grote witte Israëlische veiligheidscamera's houden iedere steeg en elk verlaten hoekje in de gaten. Speurend naar onraad en verdachte bewegingen. Toch slagen de nachtelijke bewoners erin om aan deze priemende elektronische ogen te ontkomen. De invallende duisternis is hun dekmantel. Ze kennen de Oude Stad van Jeruzalem op hun duimpje.

Helemaal onopgemerkt blijven lukt ze niet. De opwindende van een groepje Palestijnse kinderen galmt tegen de witte kalkstenen muren. Zij zijn op missie en vastberaden om de geheime stadsbewoners toch te spotten. En ze weten precies hoe ze dat aan moeten pakken. Ze zijn getraind door expert-bij-uitstek Ahmad Nabil.

Deze kunstenaar doet al jaren onderzoek naar de geheimzinnige bewoners van de Oude Stad: van geesten die mensen aan het begin van de dag vriendelijk begroeten tot mythische martelaren en oeroude monsters.¹ Religieuze en magische figuren uit de Arabische en Palestijnse overlevering, op zoek naar gezelschap, vergelding of een verloren liefde.

Het centrum van Ahmads speur- en studiewerk is zijn atelier in Beit Safafa: een wijk een paar kilometer ten zuiden van de Oude Stad, langs de weg tussen Jeruzalem en Bethlehem. Daar traint hij kinderen in verbeeldingskracht en het opsporen van geesten. Hij ziet zichzelf als een in-

termediair tussen de Palestijnse gemeenschap en haar oude verteltraditie.²

Een gezamenlijke vriendin heeft ons aan elkaar gekoppeld. Als ik op een avond nieuwsgierig op zijn ijzeren voordeur klop, ontvangt hij me met thee en brosse dadelkoekjes. Ahmad – dertiger, kortgeschoren haar, zwart T-shirt – vertelt over de workshops die hij organiseert voor de kinderen uit de buurt. Hij laat hen kennismaken met de volksverhalen van de stad. Ze bestuderen zijn schetsen van de geesten en monsters die hij tijdens zijn eigen nachtelijke zwerftochten waarnam. Daarna gaan de kinderen zelf aan de slag. Ze schrijven, schilderen, maken hun eigen verhalen. In de loop der tijd heeft Ahmad een vaste club om zich heen verzameld die hij de Raad van fictie heeft gedoopt. De Raad heeft een eigen logo en gaat regelmatig op expeditie.

Ahmads workshops bieden kinderen de kans om hun creativiteit te ontwikkelen in een omgeving waar daar maar beperkte mogelijkheden voor zijn. Bovendien bezorgen ze hem een beetje inkomen. Maar wat Ahmad vooral wil bereiken is dat kinderen zich weer verbonden gaan voelen met hun eigen cultuur en tradities.

In 1967 bezette Israël de Oude Stad.³ Steeds minder inwoners herinneren zich een leven zonder voortdurende militaire patrouilles, alomtegenwoordige camera's en kolonisten die huis voor huis de stad overnemen. Volgens Ahmad biedt de wereld van de geesten en monsters toegang tot het Jeruzalem van voor de inname. Een vrije stad waar wel ruimte was voor de eigen Palestijnse cultuur en dromen voor de toekomst.

Toen ik Jeruzalem in januari 2012 voor het eerst bezocht had ik geen idee van zijn geheime bewoners. Het was watterkoud en de regenbuien volgden elkaar steeds sneller op. Na een dag door de stad zwerven met een Joods-Israëliische vriendin was ik niet alleen doorweekt, maar ook uitgeput door alle indrukken. Orthodoxe joden met bonthoeden die zich naar de sjoel spoedden. Palestijnse re-

liekverkopers in hun overvolle winkels. Straathandelaren die hun in eigen tuin gekweekte kruiden en groenten aanboden. Drommen toeristen die bij iedere kruiswegstatie langs de Via Dolorosa de doorgang blokkeerden. Mannen met hun gebedskleedje over de schouder wandelend naar de moskee. Bewapende Israëlische soldaten achter dranghekken bij de drukke kruispunten. De eindeloos kleurige variatie uitgestald snoepgoed en de vers bereide *knafeh* – met flinterdun deeg bestrooide jonge kaas gedrenkt in suikerwater. De gevilde schapen in de glazen rijpingskasten van de slagers. De geur van op houtskool geroosterde kebab en van de lichtzoete ovale Jeruzalem-bagels uit de kelderbakkerijen, gemengd met de lucht van rottende tomaten, in een hoek weggesmeten bij de groentestalletjes.⁴

| 15

Sinds dat eerste bezoek ben ik vaak terug geweest. Van 2012 tot 2014 woonde ik in Nes Ammim, een dorp in het noorden van Israël waar ik betrokken was bij lokale dialooginitiatieven die steun kregen van de Protestantse Kerk in Nederland. Voor vergaderingen en vrienden pakte ik geregeld de bus naar Jeruzalem. Van 2016 tot 2020 was ik projectleider Israël en Palestina van de Nederlandse vredesorganisatie PAX en werkte ik intensief samen met mensenrechtengroepen in de stad. Sinds 2022 doe ik als docent aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht onderzoek naar de ziekenhuiszorg voor Palestijnen in Oost-Jeruzalem.

Uiteindelijk heb ik mijn weg in de stad weten te vinden en mijn vaste adresjes verzameld voor de perfecte koffie, verse *limonana*, falafel, flexwerken en even bijpraten.⁵ Ik ben met activisten opgetrokken, heb ziekenhuismedewerkers geïnterviewd, demonstraties bijgewoond, politici aangehoord, vrienden gemaakt; hun angsten, woede, verlangens en dromen voor de toekomst leren kennen. En ook mezelf er boos, machteloos, verliefd en verdrietig gevoeld.

In veel gesprekken ging het over de uitputtingsslag die deze stad is, al heeft die voor de meeste Jeruzalemmers weinig te maken met de intense diversiteit die mij tijdens

mijn eerste bezoek zo overviel. Voor de inwoners is het vooral de voortdurende machtsstrijd die alle energie opslokt: het gevecht over wie het voor het zeggen heeft, over wie er in de stad mag verblijven en op welke voorwaarden, over welke verhalen over Jeruzalem verteld worden en welke niet. Het gevecht om staande te blijven.

Dit boek gaat over die machtsstrijd en over Palestijnen en Joodse Israëli's die zich verzetten tegen het controleren, vergeten en verjagen van een deel van de stadsbewoners en hun geschiedenis. De ervaringen van de Palestijnse inwoners die ik in de loop der tijd ontmoette vormen de leidraad: hoe hun onderlinge band en die met hun land en hun culturele erfenis worden doorgesneden. En wat zij ertegen ondernemen. Hun verhalen en verzet bieden taal om het stille wegvagen aan de orde te stellen en solidariteit vorm te geven. Er valt bovendien veel van te leren, want niet alleen Palestijnen en Joden hebben te maken met geweld dat uiteendrijft en het zwijgen oplegt.

Gefragmenteerde gemeenschap

Op de eerste verdieping van een verzamelpand voor bedrijven vlak buiten de Oude Stad spreek ik Alaa Qaq. We zitten in een kantoortje met tralies voor de ramen, een plavuizen vloer, tl-licht, een groot bureau, een paar oude banken en heel veel hoog opgestapelde archiefdozen. De muren zijn volgehangen met prints van oude theaterposters, reclamefolders en handgeschreven brieven. Hier huist Khazaaen, een organisatie die mensen traint in het verzamelen, digitaliseren en beschrijven van hun familiearchieven en andere culturele uitingen: van concertagenda's tot demonstratieborden. De missie is om het Palestijnse geheugen van de toekomst vast te leggen.⁶

Alaa is net terug van een overleg met de beheerders van een grote familiebibliotheek. Jeruzalem is altijd een stad van studie en onderwijs geweest. En daar horen boeken bij. Eindeloos veel kasten vol. Sommige studie- en fa-

milieverzamelingen zijn al eeuwen oud, andere pas enkele decennia. Volgens Alaa worden deze collecties te weinig bezocht en gebruikt. Om ze beter te ontsluiten begon Kha-zaaen het project 'Jeruzalem is mijn bibliotheek', dat bestaat uit docententrainingen en schoolexcursies. Het doel is om het lenen van boeken te promoten en aan de hand van de oude verzamelingen de lange Arabische verstrengeling met Jeruzalem tastbaar te maken. Volgens Alaa een snel verblekende geschiedenis die Palestijnse schoolkinderen nauwelijks nog kennen.

Ooit was Jeruzalem de stad die nooit sliep; nu zijn veel straten in de Palestijnse buurten 's nachts uitgestorven – voor dwaalgeesten valt daar nog maar weinig eer te behalen. Sinds de Oslo-akkoorden (1993-1995) zijn bijna alle Palestijnse politieke instellingen naar Ramallah vertrokken, in afwachting van onderhandelingen over de definitieve status van Jeruzalem.⁷ Wat er nog restte van de Palestijnse politieke infrastructuur is door de Israëliische autoriteiten ontmanteld.⁸ In de loop der tijd werden de straatcontroles en veiligheidsmaatregelen in de Oude Stad steeds verstikkender; je kinderen er grootbrengen betekent ook de constante angst dat ze met de ordetroepen te maken zullen krijgen.

Nog een reden om een verhuizing te overwegen: de woningen in de Oude Stad zijn vaak vochtig en klein, maar Palestijnen die hun huis willen renoveren krijgen daarvoor nauwelijks een vergunning. Joodse kolonisten intensiveren ondertussen hun campagne om binnen en buiten de stadsmuren de ene na de andere woning over te nemen. Een priester in de Oude Stad vertelde dat hij sinds een paar jaar meer mensen begraaft dan doopt. Voor het eerst in zijn carrière.

Voor Palestijnen van elders is een bezoek aan de stad ook steeds lastiger geworden. Als je vanaf de Westelijke Jordaanoever naar Jeruzalem wil, moet je een visum hebben. En dat krijg je niet zomaar, zeker niet sinds 7 oktober 2023. Voor Palestijnen uit de Gazastrook is Jeruzalem te-

genwoordig al helemaal onbereikbaar. Maar ook Palestijnen met een Israëliisch paspoort die gewoon de auto kunnen pakken zien er steeds vaker tegen op om naar Jeruzalem te rijden. De constante mogelijkheid om staande gehouden en gecontroleerd te worden, maakt een bezoek een stressvolle ervaring. Op religieuze feestdagen bezoeken mensen liever de moskee of kerk in hun eigen dorp, en winkelen kan net zo goed in Haifa of Nazareth, waar de kans op confrontaties met Israëliische ordetroepen een stuk kleiner is.

18 | Architect Ghadeer Najjar ziet dat deze fysieke obstakels zich ook vertalen in hoe Palestijnen denken over hun onderlinge nabijheid en verbondenheid.⁹ De Palestijnse gemeenschap valt langzaam in fragmenten uit elkaar. In 2018 organiseerde Ghadeer daarom de expositie ‘Twaalf steden’. Vanuit PAX ondersteunden we haar initiatief. De tentoonstelling bestond uit plattegronden en skylines van de twaalf belangrijkste steden in historisch Palestina: van Haifa tot Hebron en van Gaza tot Jenin. Op de galerievloer bracht ze met een lange lijn de afstanden tussen de steden in kaart. Veel bezoekers pakten hun mobiel erbij om te checken of Gaza inderdaad maar op tachtig kilometer van Jeruzalem ligt. Met haar expositie wilde Ghadeer de groeiende mentale afstanden weer verkleinen: mensen konden brieven versturen naar de plekken waar ze graag wilden zijn. De skylines waren te koop om thuis aan de muur te hangen, die van Gaza was als eerste uitverkocht. Ghadeer maakte ook de illustratie voor het omslag van dit boek.

Haar naamgenoot Ghadeer Dajani is de vriendin die mij aan geestendeskundige Ahmad koppelde. Zelf is ze designer. Op de vensterbank naast mijn bureau stond tijdens het schrijven van dit boek een keramieken kom die ik ooit van haar kocht.¹⁰ De ronde vorm ervan is geïnspireerd op de kalkstenen dakkoepels van de Oude Stad. Ghadeer koos ervoor om de buitenkant wit en onbeschilderd te laten. Die heeft daardoor een gestileerde en strakke uitstraling. Als je de deksel van de kom haalt, ontdek je de

traditionele Palestijnse bloempatronen die ervaren vakmensen uit Hebron aan de binnenkant geschilderd hebben – vol kleur, kracht en energie.

Toen ik de kom kocht, vertelde Ghadeer dat de binnenzijde symbool staat voor het geweldloze verzet tegen de Israëlische onderdrukking en de voortdurende pogingen om de culturele erfenis, de politieke ambities en uiteindelijk ook de levens van Palestijnen uit te wissen. De witte buitenkant verwijst naar die poging om een volk te vergeten in te drukken. Ghadeers verhaal werd het startpunt van dit boek. Haar werk staat, net als dat van Ahmad, Alaa en Ghadeer Najjar in een lange traditie van geweldloos activisme dat op allerlei manieren vorm krijgt: van de geliefde gedichten van Mahmoud Darwish tot initiatieven om oude, lokale borduurtradities nieuw leven in te blazen.¹¹ Ze bevechten het voortbestaan van Palestina voor toekomstige generaties.

Na mijn bezoek aan het kantoor van Khazaaen en mijn gesprek met Alaa, bel ik nog even met Fady Ashley, die de organisatie oprichtte. Hij benadrukt hoe belangrijk het is om je eigen identiteit en geschiedenis vast te leggen in een context waarin ordetroepen je huis ieder moment kunnen binnenvallen en je je leven nooit zeker bent: ‘Veel mensen hebben het gevoel dat ze er alleen voor staan. Maar als iemand je verhaal wil horen, over je wil schrijven – dan weet je dat je niet onzichtbaar bent. Dat je niet uit de geschiedenis valt.’ Dat is ook waarom Khazaaen ieder jaar weer nieuwe vrijwilligers opleidt en bij het archiveren betreft: ‘Het gaat ons niet alleen om het documenteren van het alledaagse Palestijnse leven. Archiveren is een gezamenlijk proces en een gedeelde verantwoordelijkheid. Zo herstellen we verbindingen: emotioneel, politiek en tussen generaties.’¹²